

Ogólnopolski panel obywatelski o kosztach energii

Przewodnik dla Panelistów i Panelistek
(i nie tylko)

Szanowni Paneliści, Szanowne Panelistki,

przede wszystkim jeszcze raz bardzo dziękujemy, że zgodziliście się Państwo wziąć udział w pierwszym ogólnopolskim panelu obywatelskim, który będzie dotyczył kosztów energii i problemu ubóstwa energetycznego. To bardzo ważny moment dla polskiego społeczeństwa obywatelskiego. 100 losowo wybranych obywateli i obywaterek Polski (oraz grupa 10 rezerwowych osób) będzie przez kilka dni wspólnie zdobywać wiedzę, dyskutować, a na końcu wyda werdykt – listę propozycji rozwiązań dotyczących przeciwdziałania ubóstwu energetycznemu w Polsce. Wierzymy, że głos ten nie zostanie pominięty przez przedstawicieli polskich władz.

Przed Państwem, Panelistami i Panelistkami, stoi więc ważne i doniosłe zadanie – będziecie nie tylko osobami, które jako pierwsze wezmą udział w ogólnokrajowym panelu obywatelskim (metoda ta była stosowana już w innych krajach, m.in. w Kanadzie, Francji czy Irlandii, a Polsce – na razie tylko na poziomie miast), ale przede wszystkim – staniecie się Państwo ambasadorami i ambasadorkami wszystkich Polek i Polaków i w ich imieniu wspólnie podejmiecie decyzję!

Celem Panelu jest ustalenie możliwie najlepszych propozycji rozwiązań dla jego tematu, który brzmi: „Jak przeciwdziałać problemowi ubóstwa energetycznego w Polsce?”. Szukanie tych rozwiązań powinno przede wszystkim uwzględniać perspektywę dobra wspólnego, dlatego szczególnie zależy nam na tym, by podczas Panelu wyjść poza perspektywę indywidualną i przyjrzeć się problemowi ubóstwa energetycznego z perspektywy osób, które go na co dzień doświadczają – nie są w stanie ogrzać mieszkania i w wystarczającym stopniu korzystać z urządzeń elektrycznych, nie tylko z powodu wysokich kosztów energii, lecz także jednoczesnych niskich dochodów i złego stanu technicznego budynków, w których mieszkają. Jest to problem, który według danych z 2020 roku dotykał bezpośrednio aż 10% gospodarstw domowych. To te gospodarstwa i osoby w nich żyjące są podmiotem pierwszego panelu obywatelskiego w Polsce. Pośrednie konsekwencje opisanego wyżej problemu – zła jakość powietrza czy obciążenie systemu ochrony zdrowia – dotyczą jednak zdecydowanie szerszej grupy osób w Polsce i o nich też należy pamiętać.

Żeby umożliwić Państwu spojrzenie na świat oczyma tych osób, dostarczymy rzetelnych danych w postaci prezentacji, materiałów i wystąpień Ekspertów i Ekspertek. Zapewnimy również czas na Państwa pytania do nich. Stworzymy ponadto przestrzeń do dyskusji między Panelistami i Panelistkami. Wszystko po to, żebyście mogli Państwo znaleźć optymalne rozwiązanie dla problemu ubóstwa energetycznego w Polsce, które następnie my, jako Organizatorzy, prześlemy przedstawicielom i przedstawicielkom polskich władz.

Zdajemy sobie sprawę, że na początku Panelu jeszcze wciąż wiele rzeczy może być dla Państwa nie do końca jasnych lub zrozumiałych – na czym polega metoda panelu obywatelskiego, jakie są jego zasady, czym dokładnie jest ubóstwo energetyczne, kogo dotyka i jak się przejawia itd. Dlatego, żeby ułatwić Państwu udział w Ogólnopolskim panelu obywatelskim o kosztach energii, stworzyliśmy ten Przewodnik. Podzieliliśmy go na trzy części:

- **wprowadzającą** – znajdziecie tam Państwo podstawowe informacje na temat metody panelu obywatelskiego jako jednej z metod demokratycznego podejmowania decyzji,
- **edukacyjną** – w której wprowadzamy Państwa w tematykę Panelu i omawiamy kluczowe zagadnienia, które będą przedmiotem Państwa dyskusji,
- **organizacyjną** – zawierającą harmonogram Panelu, informacje dotyczące spraw logistycznych i formalnych.

Tę część przekazujemy jedynie Panelistom i Panelistkom.

Przewodnik ten może też trafić w ręce osób, które są obecne podczas spotkań w ramach Panelu w innej roli niż Paneliści i Panelistki, czyli w szczególności: Ekspertów i Ekspertek, przedstawicieli i przedstawicielek Stron, Obserwatorów i Obserwaterek metody oraz zaproszonych gości. Wszystkich Państwa serdecznie zapraszamy do śledzenia Panelu oraz zapoznania się z treściami Przewodnika zawartymi szczególnie w części wprowadzającej i edukacyjnej. Mogą one pomóc zrozumieć, co się będzie podczas niego działo.

Dziękujemy wszystkim Państwu za obecność i zaangażowanie. Mocno wierzymy, że Ogólnopolski panel obywatelski o kosztach energii dostarczy istotnych propozycji rozwiązań dotyczących przeciwdziałania problemowi ubóstwa energetycznego, a dodatkowo będzie ważnym punktem na drodze rozwoju polskiej demokracji.

Zespół Ogólnopolskiego panelu obywatelskiego o kosztach energii

Więcej informacji o Ogólnopolskim panelu obywatelskim o kosztach energii:

- www.naradaoenergii.pl
- facebook.com/naradaobywatelska

SPIS TREŚCI

CZĘŚĆ WPROWADZAJĄCA	7
1. O panelu obywatelskim	8
1.1. Co to jest panel obywatelski?	8
1.2. Jak został(a) Pan(i) wybrany/-a?	8
1.3. Dlaczego właśnie panel obywatelski?	9
1.4. Jaki jest cel panelu i co się będzie działo w jego trakcie?	10
1.5. Jakie są zasady tego panelu?	11
1.6. Jakie są Pana/-i zadania podczas panelu?	11
1.7. Co się stanie z przegłosowanymi podczas panelu propozycjami rozwiązań?	12
1.8. Panel jako część większej całości	13
CZĘŚĆ EDUKACYJNA	15
2. O czym będziemy rozmawiać podczas Ogólnopolskiego panelu obywatelskiego o kosztach energii?	16
3. O kosztach energii i problemie ubóstwa energetycznego	18
3.1. Wprowadzenie	18
3.2. Czym jest ubóstwo energetyczne?	19
3.3. Przyczyny ubóstwa energetycznego	21
3.4. Kogo w Polsce dotyka problem ubóstwa energetycznego?	23
3.5. Gdzie w Polsce problem jest najbardziej dotkliwy?	28
3.6. Skutki	30
3.7. Obecna sytuacja w Polsce i na świecie (jesień 2022)	32
4. Materiały dla Panelistów i Panelistek	33
KONTAKT	34

Część wprowadzająca

ROZWIĄZANIA NA POZIOMIE SAMORZĄDU

Rodzaj rozwiązania	Działania	Dla kogo?	Co ma być osiągnięte?	Jakie są ryzyka?	Jak szybko można osiągnąć cel?	Jak będzie wyglądał samorząd (ryzyko - 5-bardzo trudne)
Edukacja i informacja	1. Stworzenie stanu technicznego budynków / działów i działów osłonowych, pomoc doradcza	Organizacja posiedzenia (Kierownicy / Umiejscowienie)	Zwiększenie świadomości na temat problematyki udziału energetycznego, mobilizacja do podjęwania kolejnych, bardziej skomplikowanych działań	Umożliwienie codziennego zewnętrznego (Grupy, konkursy, nakielki finansowane przez określone grupy interesów (np. Izba Sprzedawców Węgla) (Dział w SH, KCh - wydział Urban.)	2023	2
	2. Edukacja w zakresie poprawnego sposobu spalania opalu, konieczności wyeliminowania złych praktyk, inne wyeliminowanie złych praktyk, inne inwestycyjnych (Czyste Powietrze / Stop Emisji), pomoc w wypracowaniu dofinansowania, opiewanych, korzyści z poprawy jakości powietrza	Pracownicy ośrodka opieki społecznej Ośrodki energetyczni Ochronnica Stróż Bezarna	temat problematyki udziału energetycznego, mobilizacja do podjęwania kolejnych, bardziej skomplikowanych działań	Brak zaplecza instytucjonalnego zobowiązującego do podjęcia działań, zależny od decyzji danej grupy interesów, działania dotychczas, które nie przyniosły efektów, nie poprawi jakości życia i zdrowia osób w udziale	2022	2
	3. Wypracowanie modelu do skądinąd dotychczasowego	Doradcy energetyczni	Zwiększenie świadomości na temat problematyki udziału energetycznego, mobilizacja do podjęwania kolejnych, bardziej skomplikowanych działań	Pomoc dotąd na amplitudzie udziału energetycznego, zrealizacja nie są dostosowane do potrzeb osób wykonujących energetycznie i dochodowo	2023	3
Wspieranie administracyjne	5. Inwentaryzacja stanu budynków i zrealizacja	Urząd Gminy / Miasta	Zidentyfikowanie osób ubiegających się o dofinansowanie, zidentyfikowanie źródeł ciepła i podniesienie efektywności energetycznej	Pomoc dotąd na amplitudzie udziału energetycznego, zrealizacja nie są dostosowane do potrzeb osób wykonujących energetycznie i dochodowo	Od 2023	3

Handwritten note: Odwizualizuj np. SH, LKH, miasto

1. O panelu obywatelskim

1.1. Co to jest panel obywatelski?

Panel obywatelski to metoda demokratycznego podejmowania decyzji przez losowo wyłonioną grupę osób będącą odzwierciedleniem struktury społeczno-demograficznej danej społeczności. Podejmowana decyzja dotyczy sprawy tej społeczności i powinna uwzględniać jej dobro wspólne. Te zasady towarzyszą nam także przy realizacji Ogólnopolskiego panelu obywatelskiego o kosztach energii.

Grupa Panelistów i Panelistek, w której Państwo się znajdują, składa się więc z pełnoletnich obywateli i obywaterek mieszkających na stałe w Polsce i została wylosowana tak, by odzworowywać populację Polski pod kątem czterech kryteriów:

- płci,
- wieku,
- poziomu wykształcenia,
- miejsca zamieszkania.

Mówiąc o dobru wspólnym – przy całej różnorodności możliwości rozumienia tego pojęcia – należy zwrócić uwagę na to, że Paneliści i Panelistki powinni w swoich decyzjach kierować się nie interesem poszczególnych grup, lecz uwzględniać jak najszerszy ich zakres, a najlepiej – całe społeczeństwo. Choć nie zawsze jest to możliwe, należy dążyć do podjęcia takiej decyzji, która w efekcie przyczyni się do rozwiązania problemów w sposób jak najsprawiedliwszy i obejmujący swoim zakresem jak najszerszą grupę odbiorców. Więcej o formule panelu obywatelskiego piszemy w dalszej części Przewodnika.

1.2. Jak został(a) Pan(i) wybrany/-a?

Jak wspomnieliśmy już wyżej, został(a) Pan(i) wybrany/-a poprzez losowanie. Pozwoliło nam ono na stworzenie różnorodnej grupy uczestników i uczestniczek panelu – tak różnorodnej jak Polska. Najpierw losowo wybraliśmy zanonimizowany numer telefonu (bez znajomości jakichkolwiek danych osobowych), a następnie po przeprowadzeniu wstępnego wywiadu określiliśmy Pana/-i profil zgodnie z kryteriami: płeć, wiek, poziom wykształcenia, miejsce zamieszkania. Jeśli spełniał(a) Pan(i) kryteria potrzebne w danym momencie do uzupełnienia puli będącej odzwierciedleniem populacji Polski, otrzymał(a) Pan(i) zaproszenie do udziału w panelu.

Ogólnopolski panel obywatelski o kosztach energii składa się ze 100 osób i odzwierciedla on strukturę społeczno-demograficzną społeczeństwa polskiego zgodną z dostępnymi danymi statystycznymi. Jak określa się strukturę panelu? W pierwszej kolejności dzieli się panel na grupy (pule) pod względem określonych kryteriów, np. jeśli w społeczeństwie żyje 700 tys. kobiet w wieku powyżej 65 lat, z wykształceniem wyższym i zamieszkujących miasta powyżej 100 tys. mieszkańców, to ta grupa powinna być odpowiednio reprezentowana w panelu obywatelskim. Dlatego po wstępnym określeniu Pana/-i profilu w trakcie rozmowy telefonicznej w pierwszej kolejności sprawdzaliśmy, ile jest jeszcze miejsc w danej puli i dopiero przy wolnym miejscu proponowaliśmy udział w panelu.

Oprócz 100 Panelistów i Panelistek (czyli tzw. grupy głównej) wybraliśmy również grupę 10 dodatkowych osób, która tworzy tzw. grupę rezerwową. Jej członkowie i członkinie odgrywają taką samą rolę jak pozostali Paneliści i Panelistki, czyli biorą udział w całym procesie, jednak ich głos nie będzie brany pod uwagę w głosowaniu, chyba że zastąpią osoby z grupy głównej.

1.3. Dlaczego właśnie panel obywatelski?

Możliwe, że zastanawia się Pan(i), dlaczego przeprowadzamy taką właśnie formę podejmowania decyzji, skoro istnieją od tego odpowiednie instytucje, takie jak wybierany co 4 lata parlament, rząd, w tym odpowiednie ministerstwa, które mają za zadanie rozwiązywanie problemów całego społeczeństwa.

Przede wszystkim trzeba pamiętać, że nasz panel obywatelski nie zastępuje instytucji, których zadaniem jest podejmowanie decyzji i rozwiązywanie problemów. Nie podejmuje on wiążącej decyzji dla władzy wykonawczej, ale wskazuje kierunek, jaki powinna obrać polityka tych władz. Jest więc swego rodzaju głosem opinii publicznej na temat palącego obecnie problemu, jakim jest ubóstwo energetyczne.

Jako Organizatorzy wierzymy, że tego typu forma ogólnopolskiej narady jest istotnym elementem rozwoju demokracji w naszym kraju. Cieszymy się, że chcecie się Państwo w nią włączyć i sprawdzić w praktyce, czy taki proces może pomóc wytyczyć właściwe kierunki w najważniejszych dla Polski tematach. Liczymy, że ten eksperyment będzie początkiem nowego sposobu myślenia i tworzenia polityki bliższej obywatelom i obywatelkom, realnie odpowiadającej na ich potrzeby oraz skupionej na wspomnianym już przez nas dobru wspólnym, a nie politycznym interesie.

1.4. Jaki jest cel panelu i co się będzie działo w jego trakcie?

Ogólnopolski panel obywatelski o kosztach energii ma na celu podjęcie decyzji w postaci listy propozycji rozwiązań dla problemu ubóstwa energetycznego w Polsce. Zanim dojdzie do jej podjęcia, każdy Panelista i każda Panelistka, a więc również i Pan(i), zapozna się z dostępną wiedzą dotyczącą tematyki panelu, w tym zwłaszcza możliwych rozwiązań problemu ubóstwa energetycznego, a następnie przedyskutuje sprawę z innymi Panelistami i Panelistkami.

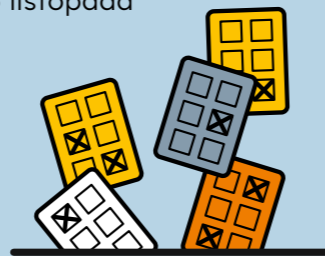
CZĘŚĆ EDUKACYJNA 22-23 października

CZĘŚĆ DELIBERACYJNA 5-6 listopada

GŁOSOWANIE 16 listopada

W pierwszej części panelu, zwanej edukacyjną (22-23 października), będzie Pan(i) miał(a) okazję wysłuchać Ekspertów i Ekspertek specjalizujących się w tematyce panelu, czyli w swojej zawodowej działalności podejmujących m.in. takie tematy jak ochrona środowiska, energetyka, efektywność energetyczna, ubóstwo energetyczne i odnawialne źródła energii. Ich rolą będzie przybliżenie tematu panelu i przedstawienie możliwych rozwiązań problemu ubóstwa energetycznego.

Poza Ekspertami i Ekspertkami w części edukacyjnej będą mogły wziąć również udział tzw. Strony. Są to osoby reprezentujące organizacje, instytucje lub grupy nieformalne, których działalność jest związana z tematem panelu, a które nie zostały zaproszone do panelu w roli Ekspertów/Ekspertek, a chciałby przedstawić podczas panelu swoją opinię w temacie panelu i/lub propozycje rozwiązań. Lista propozycji rozwiązań będzie również uzupełniona o te przesyłane przez zainteresowane osoby – każdy ma bowiem prawo przelać swoją opinię i propozycje rozwiązań poprzez specjalny formularz elektroniczny.

Kolejną częścią panelu jest deliberacja (5-6 listopada), czyli inaczej dyskusja w gronie Panelistów i Panelistek wokół zaproponowanych w części edukacyjnej propozycji rozwiązań. Deliberacja to przede wszystkim wzajemna wymiana argumentów, wspólne słuchanie się, otwieranie się na zdanie innych. Podczas części deliberacyjnej będzie dużo przestrzeni na to, by powracać do różnych wątków z części edukacyjnej, wspólnie oceniać i rozwijać propozycje rozwiązań oraz zgłaszać własne. Wszystko po to, by ułożyć osobistą hierarchię – co zdaniem każdego i każdej z uczestników najskuteczniej przybliży nas jako społeczeństwo do celu panelu i zarazem będzie realistyczne do wdrożenia pod względem kosztów czy czasu realizacji.

Po części edukacyjnej i deliberacyjnej Paneliści i Panelistki przystąpią **do głosowania nad propozycjami rozwiązań (16 listopada, online).** Każda osoba biorąca udział w panelu będzie głosowała indywidualnie za pomocą formularza elektronicznego. Zagłosują zarówno osoby z grupy głównej, jak i rezerwowej, ale tylko głos osób z grupy głównej zostanie uwzględniony jako werdykt końcowy panelu (chyba że trzeba będzie zastąpić kogoś z grupy głównej osobą z grupy rezerwowej). Będziemy na bieżąco zliczać Państwa głosy, by pod koniec spotkania przedstawić werdykt panelu.

1.5. Jakie są zasady tego panelu?

Zasady panelu spisaliśmy w krótkim regulaminie: naradaoenergii.pl/regulamin-panelu/.

Staramy się też dbać o standardy, które przyświecają metodzie panelu obywatelskiego zarówno w Polsce, jak i za granicą. Znajdują się tutaj: naradaoenergii.pl/standardy-panelu/.

Zachęcamy, by zapoznać się z regulaminem i standardami panelu!

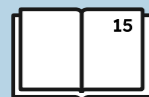
1.6. Jakie są Pana/-i zadania podczas panelu?

Państwa zadaniem podczas panelu, oprócz obecności we wszystkich jego częściach, jest w pierwszej kolejności zaznajomienie się z udostępnianymi przez nas materiałami edukacyjnymi oraz uważne wysłuchanie prezentacji Ekspertów i Ekspertek oraz tzw. Stron. Jeśli coś w trakcie części edukacyjnej będzie niejasne, prosimy nie bać się prosić o wyjaśnienie! Nasz zespół będzie zbierał Państwa pytania i przekazywał je osobom, które miały swoje wystąpienia.

Następnie będą Państwo mieli za zadanie wziąć udział w części deliberacyjnej, czyli w dyskusji z innymi Panelistami i Panelistkami. Prosimy, by starali się Państwo być otwarci na głos innych osób. Spotkania deliberacyjne to także przestrzeń na Państwa pomysły i wyrażenie własnego zdania. W ich trakcie jako zespół moderacyjny postaramy się ułatwić dyskusję i stworzyć dobre warunki do wymiany myśli i formułowania opinii w tym trudnym temacie. Prosimy o otwartość na siebie nawzajem i pamiętanie o celu panelu, czyli znalezieniu propozycji rozwiązań dla ubóstwa energetycznego w Polsce uwzględniających dobro wspólne.

W ostatecznej fazie panelu Państwa zadaniem będzie podjęcie decyzji w drodze głosowania na temat najlepszych propozycji rozwiązań. W tym miejscu warto podkreślić, jakie cechy powinna mieć dobra propozycja rozwiązania:

- jest zgodna z celem panelu, czyli powinna prowadzić do przeciwdziałania ubóstwu energetycznemu,
- wprost przekłada się na osiągnięcie celu panelu, jakim jest przeciwdziałanie ubóstwu energetycznemu,
- służy ogółowi obywateli i obywaterek Polski,
- jest konkretna, czyli precyzyjnie określa działanie i jego zakres, a jeśli to możliwe, również ramy czasowe,
- jest zrozumiała, czyli napisana klarownie, w prostych słowach.

W części edukacyjnej Przewodnika dzielimy się dużą dawką wiedzy w temacie panelu – zachęcamy do zapoznania się z nią!

1.7. Co się stanie z przegłosowanymi podczas panelu propozycjami rozwiązań?

Decyzje Ogólnopolskiego panelu obywatelskiego o kosztach energii nie są wiążące dla polskich władz ani na szczeblu centralnym, ani samorządowym. Jednak trzeba pamiętać, że to pierwsze tego typu wydarzenie na skalę ogólnopolską. Wierzmy więc, że decyzja podjęta przez Państwa nie zostanie pominięta. Naszym zadaniem jako Organizatora panelu jest przesłanie jego decyzji do kluczowych instytucji szczebla centralnego i samorządowego, jak również organizacji pozarządowych i innych podmiotów, które w temacie panelu odgrywają istotną rolę. Dołożymy również wszelkich starań, aby informacja o panelu podjętej przez Państwa decyzji zyskała odpowiedni rozgłos w mediach.

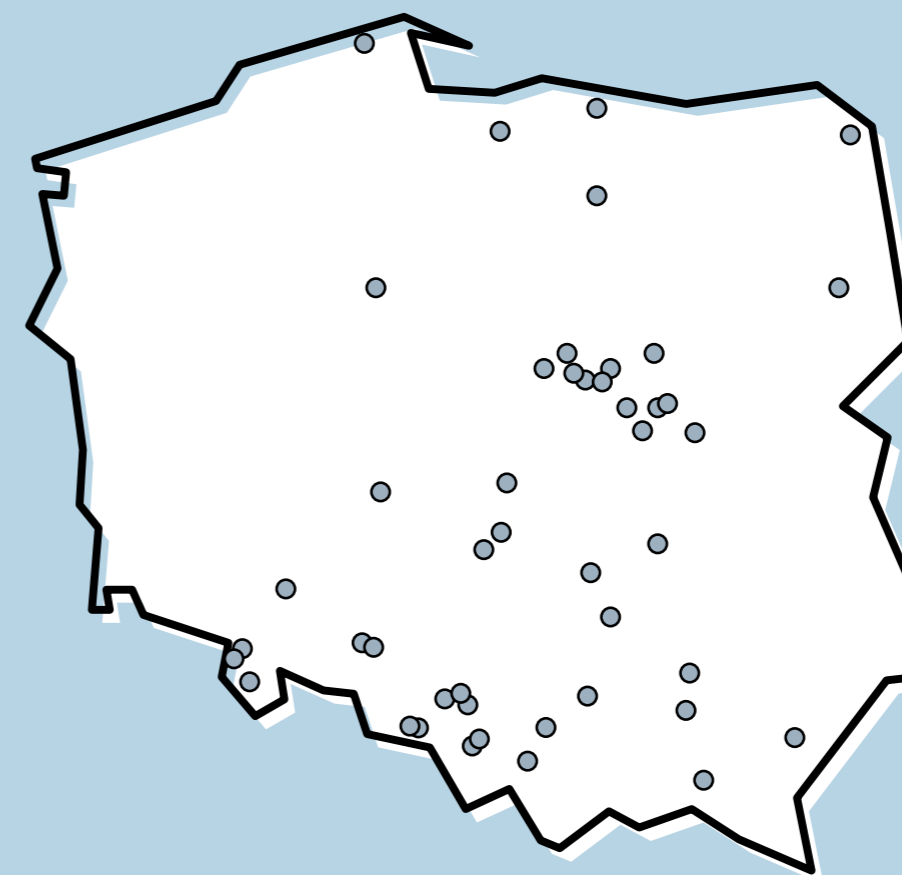
1.8. Panel jako część większej całości

Panel, w którym biorą Państwo udział, jest częścią większego projektu, który rozpoczęliśmy wiosną 2022 roku.

W jego pierwszej części przeprowadziliśmy w całej Polsce 45 narad lokalnych. Wzięło w nich udział ponad 700 osób. Podczas narad uczestnicy i uczestniczki poruszali ten sam problem, który jest tematem naszego panelu. Najpierw zapoznawali się z problemem ubóstwa energetycznego i jego możliwymi rozwiązaniami, następnie dyskutowali i głosowali za najlepszymi z nich. Narady miały na celu zebranie wiedzy i opinii społeczności lokalnych w temacie przeciwdziałania ubóstwu energetycznemu oraz uzupełnić ustalenia ogólnopolskiego panelu obywatelskiego o głos z poziomu lokalnego, tak by końcowe ustalenia całego projektu obejmowały opinie różnych szczebli - od lokalnego po ogólnopolski.

Podczas narad lokalnych wyraźnie wybrzmiał strach związany z nieprzewidywalnością wzrostu kosztów energii czy osamotnienie w radzeniu sobie z tym problemem. Uczestnicy i uczestniczki rozmów dostrzegali potrzebę zarówno zmian systemowych, jak i bardzo lokalnych rozwiązań wspierających osoby w kryzysie ubóstwa energetycznego i - co ważne - wdrażanych w duchu solidarności oraz poszanowania klimatu. Zdaniem osób biorących udział w naradach konieczna jest też dalsza dyskusja, ponieważ temat jest równie ważny, co złożony.

Więcej o wnioskach z narad lokalnych przeczytaj Państwo w raporcie na stronie www.naradaoenergii.pl/zakonczyliśmy-narady-lokalne-o-kosztach-energii.

45

narad lokalnych
w całej Polsce

ponad

700

uczestników
i uczestniczek

**Część
edukacyjna**

2. O czym będziemy rozmawiać podczas Ogólnopolskiego panelu obywatelskiego o kosztach energii?

Główny temat panelu brzmi:

Jak przeciwdziałać problemowi ubóstwa energetycznego w Polsce?

Dlatego będziemy wspólnie zastanawiać się nad tym, jak wspierać osoby niezamożne, jak minimalizować koszty energii oraz jak modernizować budynki, których zły stan techniczny przyczynia się do jej marnowania, a co za tym idzie – do wyższych wydatków. Pomyślimy, co zrobić, by Polki i Polacy nie musieli marznąć zimą w swoich domach oraz jak sprawić, by nikt nie był zmuszony wybierać pomiędzy opłaceniem rachunków a zakupem żywności lub lekarstw.

To szeroki temat, dlatego niniejszy tekst jest tylko krótkim wprowadzeniem – każdy z tematów zostanie bardziej szczegółowo omówiony przez Ekspertów i Ekspertki w trakcie prezentacji w dniach 22 i 23 października, a następnie pogłębiony w dyskusjach Panelistów i Panelistek 5 i 6 listopada. Będziemy wtedy rozmawiać o następujących kwestiach:

- Jakie świadczenia społeczne powinny być stosowane w odpowiedzi na problem niskich dochodów oraz ubóstwa energetycznego?
- Jakie wsparcie niefinansowe powinno być udzielane osobom dotkniętym ubóstwem energetycznym?
- Jakiego rodzaju wsparcie mieszkaniowe powinno być udzielane osobom dotkniętym ubóstwem energetycznym?
- Jak zapewnić w Polsce dostęp do bezpiecznej, czystej i taniej energii?
- Jakich zmian wymaga polski system elektroenergetyczny?
- W jaki sposób zaangażować obywateli i obywatelki w zarządzanie systemem energetycznym?
- W jakie źródła energii należy inwestować, a do jakich źródeł energii należy ograniczać dostęp?
- Jak modernizować budynki, by ograniczyć marnowanie energii, zmniejszyć jej koszty i nie zanieczyszczać powietrza?
- Co należy zrobić, by doradztwo energetyczne było bardziej dostępne?
- Co należy zmienić lub usprawnić w obecnych programach wsparcia termomodernizacji budynków?
- Jak wspierać najuboższych i seniorów w procesie renowacji?

Temat panelu – ubóstwo energetyczne – jest dziś szczególnie aktualny. Zmiany klimatu wymuszają na społeczeństwach ograniczenie emisji dwutlenku węgla – sposobem na to jest m.in. odejście od spalania paliw kopalnych, w tym węgla. Tego surowca jest na świecie coraz mniej, a jego wydobycie staje się coraz trudniejsze i podlega ograniczeniom. Państwom, które w porę nie przestawią swojej energetyki na odnawialne źródła, zagrażają coraz wyższe koszty energii oraz mniejsza jej dostępność. Tymczasem z transformacji energetycznej nikt nie powinien być wykluczony. Osoby, które nie dysponują środkami, by przejść na rozwiązania niskoemisyjne, powinny otrzymać niezbędne wsparcie. Niestety nie zawsze tak się dzieje.

Zjawisko to nasiliła inwazja Rosji na Ukrainę. Skutki ekonomiczne wojny, embargo na rosyjskie paliwa oraz sabotaże europejskiej infrastruktury energetycznej sprawiają, że wielu z nas wyraża obawy o rosnące koszty energii oraz niepokoii się o ciągłość jej dostaw. Kontekst obecnej sytuacji jest bardzo ważny, ale celem panelu jest wypracowanie systemowych rozwiązań, które pozwolą rozwiązać problem ubóstwa energetycznego w dłuższej perspektywie, a nie tylko pozwolą przetrwać zbliżającą się zimą.

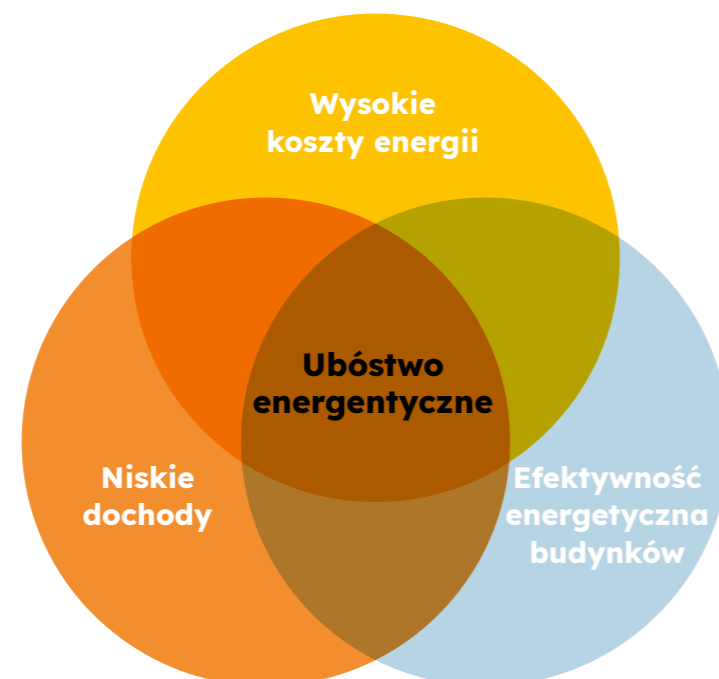
Pamiętajmy również, że celem panelu jest przedstawienie władzom naszego kraju wskazówek dotyczących tego, jak walczyć z problemem ubóstwa energetycznego. Rozwiązania indywidualne, takie jak oszczędzanie energii w domu, są istotne, jednak nie będą szczegółowo poruszane w trakcie spotkań panelu. Chcemy naradzić się, w jaki sposób systemowo zlikwidować przyczyny ubóstwa energetycznego, a nie tylko próbować się do niego dostosować lub ukrywać jego objawy.

3. O kosztach energii i problemie ubóstwa energetycznego

3.1. Wprowadzenie

Ubóstwo energetyczne to sytuacja, w której nie jesteśmy w stanie ogrzać mieszkania i w wystarczającym stopniu korzystać z urządzeń elektrycznych. Jest to problem, który dotyka bezpośrednio aż 10% gospodarstw domowych, a pośrednie konsekwencje tego zjawiska – zła jakość powietrza czy obciążenie systemu ochrony zdrowia – dotyczą zdecydowanie szerszej grupy osób w Polsce.

Ubóstwo energetyczne powstaje na styku niskich dochodów, wysokich wydatków na energię i złego stanu technicznego budynku. Z problemem tym mierzą się przede wszystkim osoby mieszkające w starych domach jednorodzinnych ogrzewanych indywidualnie. Jest też bardziej dotkliwy wśród emerytów i osób z niskimi dochodami.

Ryzyko ubóstwa energetycznego dotyczy głównie mieszkańców obszarów wiejskich i małych miejscowości. Jest jednak również problemem w dużych miastach, gdzie dotyka przede wszystkim mieszkańców starych budynków niepodłączonych do sieci ciepłowniczej, ogrzewanych indywidualnie: piecami na węgiel lub za pomocą grzejników elektrycznych.

Rozwiązując problem ubóstwa energetycznego, musimy w pierwszej kolejności zapewnić dostęp do energii, która będzie tania, czysta i oparta na zrównoważonych źródłach. Można to po części osiągnąć, np. inwestując w ocieplenie budynku i bardziej efektywne źródło ciepła. Dla osób dotkniętych problemem ubóstwa energetycznego takie inwestycje są możliwe tylko przy zapewnieniu odpowiedniej pomocy. Potrzebne są przede wszystkim programy wsparcia efektywności energetycznej i – uzupełniająco – działania podnoszące świadomość korzystania z energii, takie jak rzetelne informowanie o standardowym zużyciu energii przez sprzęty w każdym gospodarstwie domowym.

3.2. Czym jest ubóstwo energetyczne?

Dziesięć procent gospodarstw domowych¹ w Polsce (czyli ponad milion rodzin) jest dotkniętych problemem ubóstwa energetycznego. Analizowanie tej kwestii w perspektywie całych gospodarstw domowych jest ważne, ponieważ problemy związane ze zbyt wysokimi kosztami energii i ich konsekwencje dla komfortu życia dotyczą w jednakowym stopniu wszystkich osób mieszkających wspólnie. Ubóstwo energetyczne ma różne oblicza. Przyjrzenie się konkretnym przykładom pozwala lepiej zrozumieć jego istotę i przyczyny.

Ubóstwo energetyczne może mieć twarze małżeństwa na emeryturze, które ma niewielki dochód i znikome oszczędności. Przez lata nie mieli oni pieniędzy, żeby zainwestować w remont mieszkania: wymianę okien i pieca kaflowego na węgiel, który wciąż służy jako źródło ogrzewania mieszkania. Albo Pani Anny, która mieszka w wynajmowanym mieszkaniu z dwójką małych dzieci. W domu jest zimno, okna są nieszczelne, na ścianach jest wilgoć. Pani Anna korzysta z ogrzewania gazowego tylko w tych porach dnia, gdy dzieci są w domu, bo w przeszłości zdarzało się jej zalegać z rachunkami, a obecnie spłaca ten dług. Albo Pana Jerzego, który mieszka w domu na wsi. Pracuje, ale jego dochody są sezonowe, a brak stabilizacji powoduje, że trudno mu wiązać koniec z końcem. Żeby zapłacić za opał, często rezygnuje z innych podstawowych wydatków, takich jak wizyty u lekarza. Albo w końcu młodego małżeństwa, które mieszka z córką z niepełnosprawnością w domu, na którego zakup zaciągnęli kredyt hipoteczny. Ze względu na stan zdrowia córki rodzina musi przez cały czas dbać o utrzymanie w domu ciepła, nie tylko zimą. Małżeństwo chciałoby zainwestować w poprawę komfortu cieplnego i zmniejszyć zużycie energii w domu, ale obecnie nie mają na to pieniędzy².

Badacze i przedstawiciele instytucji, którzy mierzą się z próbą zdefiniowania problemu ubóstwa energetycznego w Polsce, najczęściej wykorzystują wskaźnik Wysokich Kosztów, Niskich Dochodów. Mówi on o tym, że jako ubogie energetycznie traktujemy takie gospodarstwo domowe, które ma niski dochód i ponosi wysokie wymagane wydatki na energię. Tę definicję przyjmujemy też na potrzeby tego przewodnika i projektu.

Co ważne, ubóstwo energetyczne często pokrywa się z ubóstwem dochodowym, ale nie zawsze. Wspominamy o tym dlatego, że nierzadko te dwa zjawiska są łączone i rozumiane jako tożsame, a tak nie jest (co uwiidacznia przykład małżeństwa z dzieckiem z niepełnosprawnością, opisany powyżej). Część rodzin w Polsce może nie być w stanie zaspokoić swoich potrzeb energetycznych, mimo że ich dochody są wyższe niż próg ubóstwa. W praktyce oznacza to, że takie rodziny znaczną część dochodów przeznaczają na opłacenie kosztów ogrzewania. Często też rezygnują z niezbędnych zakupów, by móc zapłacić za energię, lub kupują najtańszy i niskiej jakości opał. Innymi objawami ubóstwa energetycznego mogą też być zbyt słabo ogrzane i zimne mieszkanie albo zaległości w opłatach za energię.

Inne miary ubóstwa

Uznaje się, że gospodarstwo domowe jest ubogie energetycznie, jeśli wydatki na energię przekraczają próg 10% w stosunku do dochodu do dyspozycji. Taka definicja jest przystosowana do warunków mieszkaniowych i ekonomicznych w Wielkiej Brytanii i nie jest właściwa do wprowadzenia w Polsce. Można stosować również subiektywną ocenę ubóstwa w postaci deklarowanego przez mieszkańców komfortu cieplnego lub częstości powstawania zaległości na rachunkach. Każda z definicji oraz wskaźniki mają zalety i wady. W wyniku kompromisu między badaczami problemu i administracją najczęściej stosowaną definicją (również ustawową) jest ta zaproponowana przez nas w Przewodniku. Szczegółowy proces oceny wskaźników oraz wad i zalet ich stosowania w Polsce został opisany w publikacji: „Definiowanie i pomiar ubóstwa energetycznego w Polsce” (Instytut Badań Strukturalnych, 2019).

Wymagane wydatki na energię

Przez wymagane wydatki na energię rozumiemy takie wydatki, które gospodarstwa domowe o podobnej charakterystyce (tzn. podobnej wielkości budynku, korzystające z podobnego źródła ciepła itp.) ponoszą na energię. Dlatego jako ubogie energetycznie identyfikujemy takie gospodarstwa domowe, które wydają na energię i ogrzewanie budynku więcej, niż szacunkowo powinny.

¹ Gospodarstwo domowe, czyli osoby, które mieszkają razem i wspólnie się utrzymują. Nie ma znaczenia, czy osoby te są ze sobą spokrewnione. W niniejszym przewodniku używamy zamiennie sformułowań „rodzina” i „gospodarstwo domowe”.

² Opisy nie dotyczą prawdziwych rodzin, oddają jedynie specyfikę zjawiska.

Aby lepiej zrozumieć problem, trzeba poznać jego przyczyny. Tak jak już wyżej wskazaliśmy, w przypadku ubóstwa energetycznego są nimi:

1. niskie dochody gospodarstw domowych,
2. wysokie koszty energii elektrycznej i ogrzewania,
3. zły stan techniczny budynku (niska efektywność energetyczna budynku).

Niskie dochody

Jako granicę niskiego dochodu przyjmujemy dochód równy lub niższy od dochodu 30% najmniej zarabiających gospodarstw domowych w Polsce.

(Wysokie) koszty energii elektrycznej i ogrzewania

Koszty oświetlenia i ogrzewania to koszty energii, czyli należności powstające w związku z korzystaniem przez gospodarstwa domowe z energii elektrycznej i ciepła. W opracowaniu zaliczamy do nich koszty ogrzewania (pomieszczeń i wody), oświetlenia i użytkowania innych urządzeń elektrycznych.

Zły stan techniczny budynku (niska efektywność energetyczna budynku)

Zły stan techniczny budynku, przeciekający dach, wilgoć i grzyb czy brak właściwej izolacji to czynniki wpływające na efektywność energetyczną budynku. Jest to standard określający ilość energii zużywanej do zapewnienia komfortu użytkownika budynku zgodnie z jego przeznaczeniem i przy możliwie najniższym zużyciu energii. Kiedy w Przewodniku odnosimy się do złego stanu technicznego budynku, mamy na myśli niską efektywność energetyczną.

3.3. Przyczyny ubóstwa energetycznego

Niskie dochody³

Są ważną przyczyną ubóstwa energetycznego. Rodziny, które w Polsce były dotknięte ubóstwem energetycznym, miały do dyspozycji miesięcznie średnio 1100 zł⁴. Dla porównania średni dochód rodzin spoza powyższej grupy wynosił 3170 zł. Na poziom dochodów w gospodarstwie domowym wpływa wiele czynników. Jednym z najważniejszych jest liczba osób, które pracują, oraz wykonywany przez nie zawód. Istotne są również miejsce pracy i warunki zatrudnienia oraz wysokość zarobków. Na poziom dochodów wpływają też takie czynniki, jak wiek, wykształcenie, doświadczenie zawodowe i miejsce zamieszkania. Niski poziom dochodów w Polsce szczególnie dotyka emerytów i rencistów oraz osoby utrzymujące się ze świadczeń społecznych. Do grupy tej często należą też rodziny, w których są osoby z niepełnosprawnościami, wymagające szczególnej opieki i mające ograniczone możliwości podjęcia pracy.

Niskie dochody powodują, że gospodarstwa domowe nie mogą w pełni zaspokoić potrzeb energetycznych, np. ogrzać domu do komfortowej temperatury. Rodziny w trudnej sytuacji materialnej nierzadko rezygnują z zakupu innych dóbr i usług, aby opłacić rachunki za energię. Często też korzystają z niskiej jakości paliwi przestarzałych instalacji i pieców. Niskie dochody utrudniają wyjście z ubóstwa energetycznego. Uniemożliwiają sfinansowanie z własnych środków choćby części niezbędnych inwestycji, np. ocieplenia i modernizacji domu.

Wysokie koszty energii

To jedna z głównych przyczyn ubóstwa energetycznego. Średnie miesięczne wydatki na energię w Polsce w 2020 r. to 350 zł. Co ważne, podobną kwotę wydają gospodarstwa domowe, które doświadczają ubóstwa energetycznego, jak i te, które nie zmagają się z tym problemem. Jeżeli jednak zestawimy wydatki na energię z dochodami, to zobaczymy istotne różnice.

Gospodarstwa domowe dotknięte ubóstwem energetycznym wydają na ogrzewanie i oświetlenie domu średnio 40% dochodów, a rodziny nieubogie na ten sam cel przeznaczają średnio 9% swoich dochodów. Największą część kosztów naszych rachunków za energię stanowi ciepło (wraz z podgrzewaniem wody) – ok. 80%. Pozostałe 20% to energia elektryczna.

Ceny energii kształtuje wiele elementów. Po pierwsze, kluczowe są ceny paliw, np. węgla i gazu, na rynku krajowym i międzynarodowym. Po drugie, rachunek za energię zawiera opłaty związane z wykorzystaniem i naprawą sieci energetycznych

Cena energii elektrycznej

W przypadku energii elektrycznej przedsiębiorstwa energetyczne oferują zróżnicowane taryfy dla odbiorców. Najpopularniejsza jest taryfa jednostrefowa, w której obowiązuje jednakowa stawka za energię przez całą dobę. Sprzedawcy oferują jednak różne rozwiązania. Tańsza energia może być dostarczana np. w nocy lub w weekendy. Jeśli dobrze dopasujemy taryfę do swoich potrzeb, możemy obniżyć rachunki za energię.

Koszt uprawnień do emisji CO₂

EU ETS – europejski system handlu emisjami jest narzędziem polityki klimatycznej UE. System ma zagwarantować obniżanie emisji tam, gdzie koszt takiej obniżki jest najniższy, a wzrost cen emisji dwutlenku węgla ma zapewnić zwrot z inwestycji w czyste technologie. ETS to system cap-and-trade (limitu i handlu emisjami), w którym instalacje objęte systemem mają wyznaczony limit całkowitej emisji gazów cieplarnianych. Limit ten systematycznie maleje, żeby ceny uprawnień zachowały odpowiednią wartość.

³ Dochód rodziny określamy za pomocą dochodów ekwiwalentnych, czyli uwzględniamy skład osobowy gospodarstwa domowego. Przy obliczeniach dochodów oraz wydatków gospodarstw domowych stosujemy zmodyfikowaną skalę ekwiwalentności OECD: oznacza to, że pierwsza osoba dorosła w gospodarstwie domowym otrzymuje wagę 1; 0,5 – dla każdego kolejnego członka gospodarstwa w wieku 14 lat i więcej; 0,3 – dla każdego dziecka w wieku poniżej 14 lat.

⁴ Wartości dla danych dostępnych z ostatniego roku, czyli za 2020 r. Z uwagi na fakt, że wartości średnie dają niepełny obraz, uzupełniamy je o mediany. Mediana to wartość dzieląca dany zbiór na pół. W naszym przypadku mediana dochodów wśród osób dotkniętych ubóstwem energetycznym wynosi 1400 zł. Oznacza to, że połowa osób ubogich energetycznie ma dochód niższy niż 1400 zł, a połowa wyższy niż ta wartość. Mediana dochodu rodziny, która nie jest uboga energetycznie, wyniosła 2800 zł.

i grzewczych oraz gazociągów, którymi energia jest dostarczana do odbiorców. Po trzecie, na koszty energii wpływają marże wytwórców energii, podatki, m.in. akcyza i VAT, oraz ceny uprawnień do emisji dwutlenku węgla. Część opłat za energię przeznaczana jest również na zabezpieczenie stabilności dostaw, a także modernizację i budowę elektrowni.

Energia bezpieczna (dosłownie, ale też rozumiana w kontekście bezpieczeństwa dostaw), dostępna finansowo i przyjazna środowisku – to ideał energii. Niestety żyjemy w czasach, w których właściwie żaden z tych warunków nie jest spełniony. Polska jest wciąż na początku transformacji w tym kierunku – zużywamy dużo energii, płacimy sporo za jej zużycie (obecnie ceny podbija kryzys), a przed nami koszty inwestycji w kierunku niskoemisyjnym.

Zły stan techniczny budynku

Trzeba pamiętać również o tym, że na wysokie koszty utrzymania wpływają powierzchnia mieszkania oraz stan techniczny zamieszkiwanego budynku. Istotnymi kwestiami są sprawność systemu grzewczego⁵ i rodzaj wykorzystywanego paliwa. W tym kontekście ważna jest efektywność energetyczna budynku, czyli cechy, które wpływają na ilość energii niezbędnej do użytkowania budynku. Im lepszy stan techniczny i wyższa efektywność energetyczna budynku i instalacji, tym powinien być on tańszy w utrzymaniu.

Dawniej nie przykładano dużej wagi do strat energii. Wymagania prawa budowlanego znacząco ograniczające straty energii są stosunkowo niedawną praktyką. Nowopowstające budynki najczęściej cechuje wysoka efektywność energetyczna – wyzwaniem pozostaje renowacja i termomodernizacja starszych nieruchomości. Mimo funkcjonowania rozmaitych programów

wsparcia w tym procesie eksperci wskazują na słaby dostęp do profesjonalnych porad energetycznych, niskie kwoty dotacji, konieczność sfinansowania inwestycji z góry i długi czas oczekiwania na zwrot pieniędzy. Rynek renowacji dopiero się rozwija – na wykonanie termomodernizacji przez specjalistyczne firmy trzeba czekać nierzadko wiele miesięcy. Szczególnym wyzwaniem jest renowacja budynków zabytkowych – aby nie zatracić ich walorów, wymagane jest specjalne podejście, np. dokonywanie izolacji od wewnątrz.

⁵ System grzewczy to urządzenia lub instalacje służące do wytwarzania i dostarczania ciepła do budynków. Takie źródła ciepła mogą zasilać jeden lub wiele budynków mieszkalnych. Ciepło może być wytwarzane w systemach centralnych przez elektrociepłownię lub ciepłownię i dostarczane siecią ciepłowniczą do budynków, a następnie do instalacji w pomieszczeniach. Tam, gdzie nie ma dostępu do scentralizowanych systemów ciepłowniczych, działają lokalne kotłownie zasilające jeden bądź kilka sąsiadujących budynków. Ciepło może też być wytwarzane na potrzeby pojedynczych mieszkań lub domów. Mówimy wówczas o indywidualnych źródłach ciepła. Tradycyjnie są to kotły (piece) węglowe, olejowe, gazowe albo elektryczne. Nowoczesne systemy pozwalają też na wykorzystanie biomasy, energii słońca (panele solarne na potrzeby ogrzewania wody) lub ziemi i powietrza (pompy ciepła).

3.4. Kogo w Polsce dotyka problem ubóstwa energetycznego?

Aby lepiej wyobrazić sobie, kogo faktycznie dotyka problem zbyt wysokich kosztów energii, stworzyliśmy opisy sytuacji czterech rodzin. Wspomnieliśmy o nich na początku tej części Przewodnika, podczas definiowania zjawiska ubóstwa energetycznego. Opisy przygotowaliśmy na podstawie doświadczeń zespołu Instytutu Badań Strukturalnych z pracy terenowej nad problemem ubóstwa energetycznego w Polsce oraz innych badań. Nie odnoszą się one do konkretnych osób, ale prezentują typowy obraz sytuacji wśród rodzin zmagających się z omawianą kwestią. Zestawienie czynników ryzyka, charakterystyki występujących problemów i możliwych rozwiązań ma na celu pokazanie typowych przyczyn i skutków ubóstwa energetycznego oraz sposobów na doraźną i systemową pomoc.

**Małżeństwo,
dwie osoby
po siedemdziesiątce,
mieszkają w kamienicy
w miejscowości liczącej
50–100 tys. mieszkańców
w południowej Polsce**

**Samotny rodzic
w wynajętym
mieszkanu
w dużym mieście
w środkowej Polsce**

**Samotna osoba
w domu na wsi
we wschodniej Polsce**

**Małżeństwo z dzieckiem
z niepełnosprawnością,
mieszkające
w domu jednorodzinnym
ogrzewanym węglem
na obrzeżach
dużego miasta
w zachodniej Polsce**

Małżeństwo, dwie osoby po siedemdziesiątce, mieszkają w kamienicy w miejscowości liczącej 50-100 tys. mieszkańców w południowej Polsce

Państwo Załęscy są na emeryturze, mają niewielki dochód i znikome oszczędności. Przez lata nie mieli pieniędzy, żeby zainwestować w remont mieszkania: wymianę okien i pieca kaflowego na węgiel, który wciąż służy jako źródło ogrzewania. W ostatnich latach ich stan zdrowia zaczął się pogarszać. Pan Załęski ma wysokie ciśnienie krwi i jest po udarze, ma problemy z poruszaniem się. W domu trudno jest utrzymać zimną ciepło, bo wiąże się to z koniecznością noszenia węgla na trzecie piętro. Starają się więc utrzymywać niższą temperaturę w mieszkaniu, dogrzewając jedynie kuchnię i salon elektrycznym piecykiem. Płacą wysokie rachunki za prąd i martwią się, czy uda im się je opłacić, zwłaszcza w miesiącach zimowych.

Dzięki pomocy ze strony administratora budynku wspólnota mieszkańców złożyła wniosek o pożyczkę na remont kamienicy ze środków urzędu marszałkowskiego. Pożyczka ma niskie i stałe oprocentowanie oraz jest rozłożona na 20 lat. Inwestycja, dzięki pożyczce, objęła dodatkową izolację kamienicy, wymianę okien oraz przyłączenie budynku do sieci ciepłowniczej. W opracowaniu dokumentacji wspólnota otrzymała wsparcie od ekodoradcy, który pomógł w wypełnianiu wniosku. Po remoncie ich mieszkanie jest łatwiejsze do ogrzewania. Po zakończeniu prac remontowych państwo Załęscy są w stanie ogrzać dom do wyższych temperatur, a ich rachunki są niższe, ponieważ nie muszą używać ogrzewania elektrycznego. Teraz, gdy w domu jest ciepło, Pan Załęski jest mniej narażony na ryzyko nadciśnienia i kolejnego udaru.

CZYNNIKI RYZYKA Niska efektywność energetyczna budynku, niskie dochody, stary, wielorodzinny dom niepodłączony do miejskiej sieci ciepłowniczej.

PROBLEMY Ograniczone możliwości finansowe, brak wiedzy na temat programów wsparcia, niechęć części mieszkańców do angażowania się w inwestycje, problemy własnościowe.

ROZWIĄZANIA Zaangażowanie i pomoc ze strony wspólnoty mieszkaniowej, zakładu gospodarowania nieruchomościami, sąsiadów, organizacji pozarządowych lub pracowników gminy/miasta (energetyków gminnych, ekodoradców) w wypełnianiu wniosków o dofinansowanie i pomoc w realizacji inwestycji.

Samotny rodzic w wynajętym mieszkaniu w dużym mieście w środkowej Polsce

Pani Anna mieszka w wynajmowanym mieszkaniu z dwójką małych dzieci. W domu jest zimno, okna są nieszczelne, na ścianach jest wilgoć. Uruchamia ogrzewanie gazowe tylko w tych porach dnia, gdy dzieci są w domu, bo w przeszłości zdarzało się jej zalegać z rachunkami, a obecnie spona ten dług. Z tego powodu czasami zakłada dodatkowe warstwy ubrań w ciągu dnia, aby się ogrzać, zamiast włączać ogrzewanie. Często też ogranicza się w codziennych zakupach, żeby przy niewysokich zarobkach móc opłacić czynsz rachunki za prąd i gaz. Jedno z dzieci ma astmę, która nasila się w mroźne dni. Zimą dziecko musi regularnie używać inhalatora, aby ułatwić sobie oddychanie. Pani Anna jest zdania, że nie ma kontroli nad temperaturą w domu, ponieważ nie może sobie pozwolić na remont ani wynajęcie mieszkania w lepszym stanie. Ten dodatkowy stres negatywnie wpływa na jej zdrowie psychiczne.

Z powodu trudnych warunków mieszkaniowych pani Anna składa wniosek o przyznanie mieszkania zarządzanego przez miasto. Po pozytywnym rozpatrzeniu sprawy przez samorząd przeprowadza się do nowego budynku miejskiego Towarzystwa Budownictwa Społecznego, który jest podłączony do sieci ciepłowniczej. Czynsz jest poniżej stawki rynkowej, co zmniejsza miesięczne opłaty. W nowym mieszkaniu jest cieplej, a koszty ogrzewania są o wiele niższe. Dodatkowe pieniądze pani Anna może teraz wydać na inne cele – ubrania, lepszej jakości jedzenie dla siebie i dzieci. Objawy astmy jej dziecka jest teraz łatwiej kontrolować, gdy w domu jest ciepło.

Brak dostępu do mieszkania z podłączeniem do sieci ciepłowniczej, niskie i zmienne dochody.

Brak możliwości przekonania właściciela mieszkania do podjęcia remontu i usprawnień, ograniczone możliwości finansowe samorządów, wydłużona lista osób oczekujących na przydział mieszkania komunalnego.

Zmiana mieszkania w starym budynku z wadami budowlanymi i ogrzewaniem gazowym na mniejsze mieszkanie z dostępem do sieci ciepłowniczej lub współdzielenie domu z innymi osobami.

CZYNNIKI RYZYKA

PROBLEMY

ROZWIĄZANIA

Samotna osoba w domu na wsi we wschodniej Polsce

Pan Jerzy mieszka w czteropokojowym domu na wsi. Pracuje, ale jego dochody są sezonowe, a brak stabilizacji powoduje, że trudno mu wiązać koniec z końcem. Żeby zapłacić za opał, często rezygnuje z innych podstawowych wydatków, takich jak wizyty u lekarza specjalisty. Dom jest trudny do ogrzania (piec kaflowy), więc stara się utrzymywać ciepło w głównej części mieszkalnej, a w pozostałych pokojach jest zimno. Sąsiedzi skarżą się na to, że jego piec dymi i zanieczyszcza powietrze. Pomimo tego, że chciałby korzystać z opału i pieca lepszej jakości, to nie stać go na to.

Pan Jerzy otrzymał kredyt na preferencyjnych warunkach do pokrycia wkładu własnego inwestycji oraz wsparcie w ramach programu Czyste Powietrze i ulgę termomodernizacyjną, co pozwoliło wyremontować dom i zainstalować piec o lepszej efektywności energetycznej. Teraz jest w stanie ogrzać cały dom do komfortowej temperatury. Gdy rachunki za opał stanowią mniejszą część wydatków, może pokryć koszty energii nawet w miesiącach, w których jego dochód jest niższy. Nie musi też rezygnować z innych zakupów.

CZYNNIKI RYZYKA Zmienne dochody, niska efektywność energetyczna budynku, mało efektywne źródło ciepła.

PROBLEMY Ograniczone możliwości finansowe, niskie dochody.

ROZWIĄZANIA Wsparcie inwestycyjne i poprawa jakości zamieszkiwanego budynku, preferencyjny kredyt na pokrycie dodatkowych kosztów, inwestycja w odnawialne źródła energii zmniejszające bieżące koszty utrzymania odpowiedniej temperatury w pomieszczeniach.

Małżeństwo z dzieckiem z niepełnosprawnością, mieszkające w domu jednorodzinnym ogrzewanym węglem na obrzeżach dużego miasta w zachodniej Polsce

Młode małżeństwo mieszka z córką w ich pierwszym domu, na którego zakup zaciągnęli kredyt hipoteczny. Jedna osoba pracuje, a druga zajmuje się córką z niepełnosprawnością, która ma problemy z poruszaniem się. Ze względu na stan zdrowia córki rodzina musi przez cały czas dbać o utrzymanie w domu ciepła, nie tylko zimą. Mają też inne duże potrzeby energetyczne, takie jak zasilanie specjalistycznego sprzętu dla córki oraz częste pranie i suszenie. Małżeństwo chciałoby zainwestować w poprawę komfortu cieplnego i zmniejszyć zużycie energii w domu, ale obecnie nie mają na to pieniędzy. Wysokie zapotrzebowanie na energię i świadomość, że muszą ogrzewać dom nawet poza sezonem grzewczym, powoduje, że martwią się o swoje finanse. Zdają sobie sprawę z tego, że źródło ciepła w ich domu zanieczyszcza powietrze, ale jest to dla nich kwestia drugorzędna.

Małżeństwo wystąpiło z wnioskiem o dofinansowanie początkowych kosztów inwestycyjnych związanych z instalacją pompy ciepła i paneli fotowoltaicznych oraz kredyt na preferencyjnych zasadach. Instalację zapewnia lokalna firma. Po zakończeniu inwestycji będą mogli korzystać z własnej energii produkowanej w przydomowych źródłach, w znacznie mniejszym stopniu czerpiąc energię z sieci.

Wysokie potrzeby energetyczne związane ze stanem zdrowia, brak nowoczesnych urządzeń i instalacji energetycznych.

Ograniczone możliwości finansowe.

Inwestycje w nowoczesne źródła ogrzewania, produkcja energii na własne potrzeby i ograniczenie zużycia energii z sieci.

CZYNNIKI RYZYKA

PROBLEMY

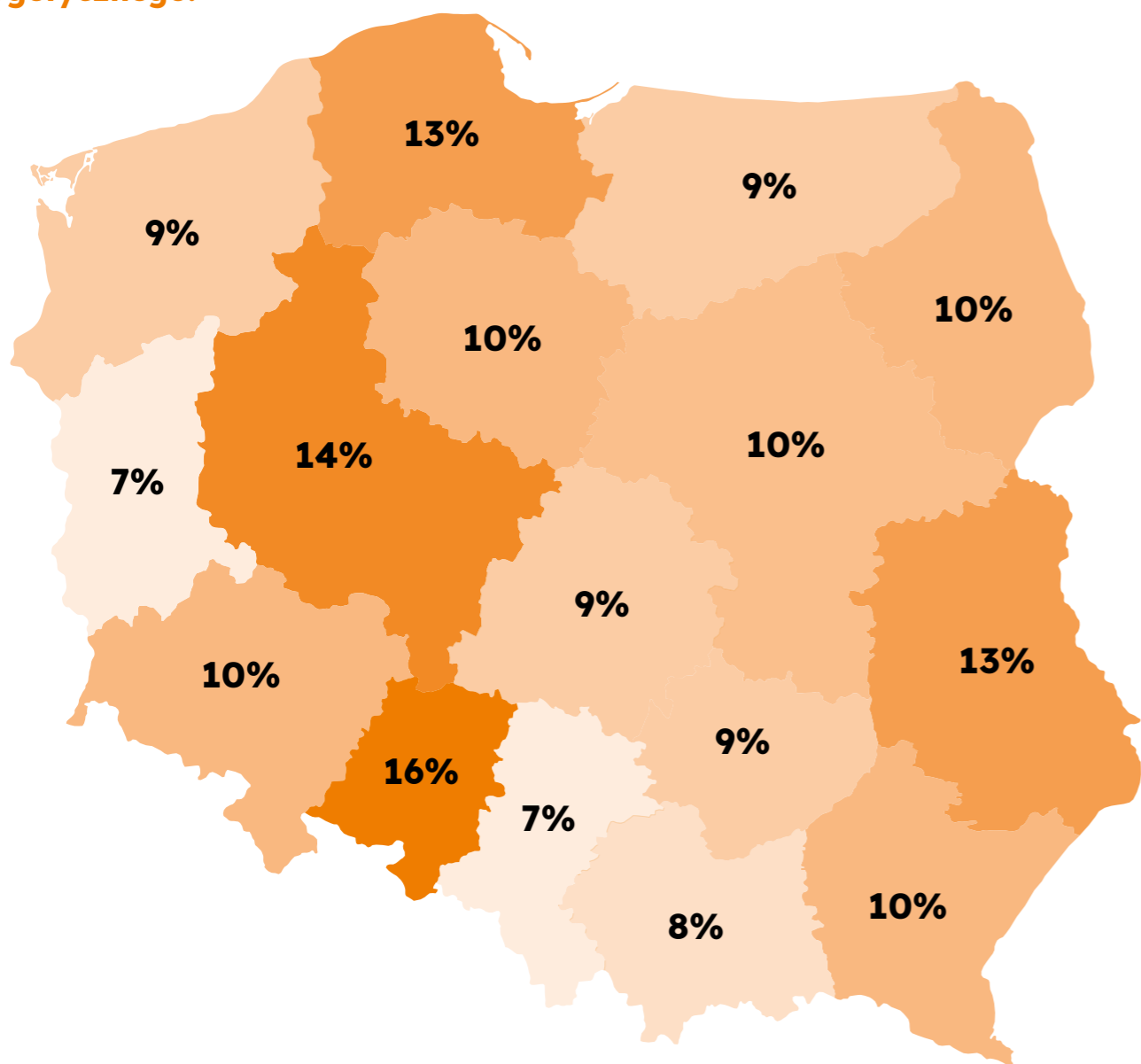
ROZWIĄZANIA

3.5. Gdzie w Polsce problem jest najbardziej dotkliwy?

10% gospodarstw domowych w Polsce (czyli ponad milion rodzin) jest dotkniętych problemem ubóstwa energetycznego.

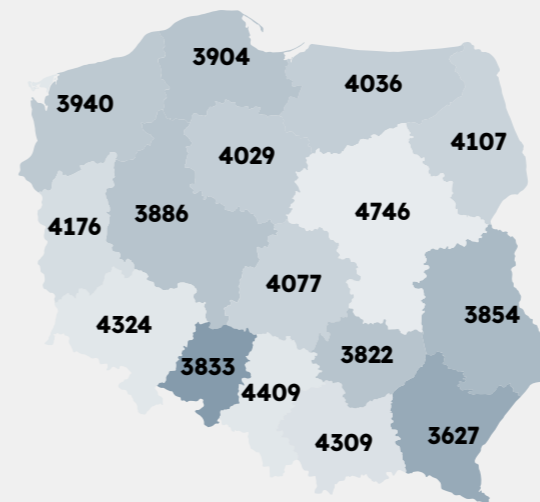
Przyjrzymy się teraz geografii zjawiska – gdzie występuje i jakie gospodarstwa domowe najczęściej spotyka. Ubóstwo energetyczne jest w Polsce zróżnicowane regionalnie⁶. Na północy i wschodzie Polski główne ryzyko jest związane z niskimi dochodami i wyższym niż w pozostałych regionach bezrobociem. Na południu i południowym zachodzie ubóstwo energetyczne jest przede wszystkim związane z charakterystyką budynków. Przeważają tam stare budynki o niskiej efektywności energetycznej, z których wiele ogrzewanych jest indywidualnymi źródłami ciepła (mapa 1.).

Mapa 1. Odsetek gospodarstw dotkniętych ubóstwem energetycznym

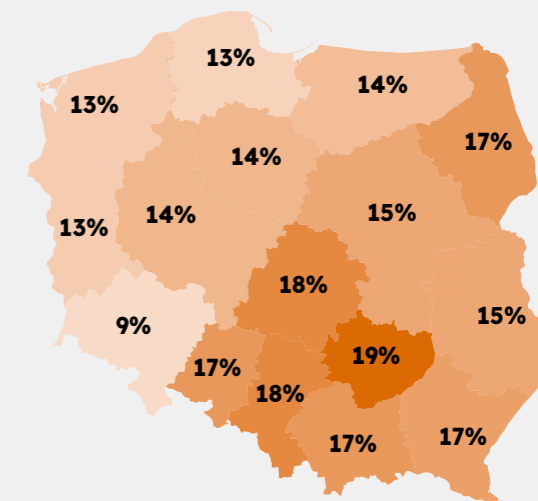

⁶ Wszystkie dane pochodzą z 2020 roku. Są to ostatnie dostępne dane w momencie publikacji (2022). Obliczeń dokonaliśmy na podstawie Badania Budżetów Gospodarstw Domowych opracowanego przez Główny Urząd Statystyczny.

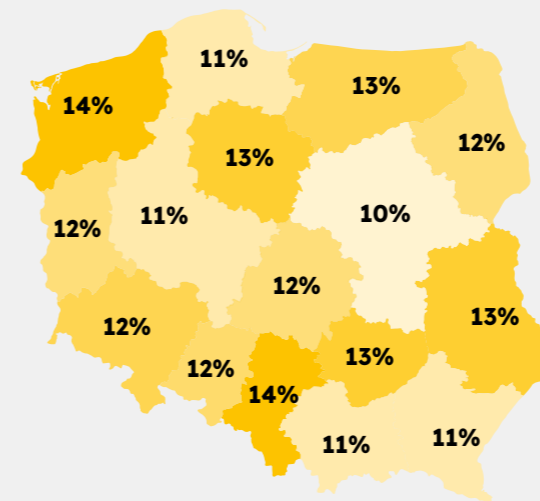
Mapa 2. Dochody gospodarstwa pomniejszone o wydatki na energię (zł)

Mapa 3. Budynki starsze niż z 1980 roku

Mapa 4. Niezarobkowe źródła dochodów

Na mapie 2. przedstawiona jest kwota w złotych, która pozostaje po opłaceniu kosztów energii w przeciętnym gospodarstwie. Im jest ona niższa, tym większa jest skala problemu ubóstwa energetycznego.

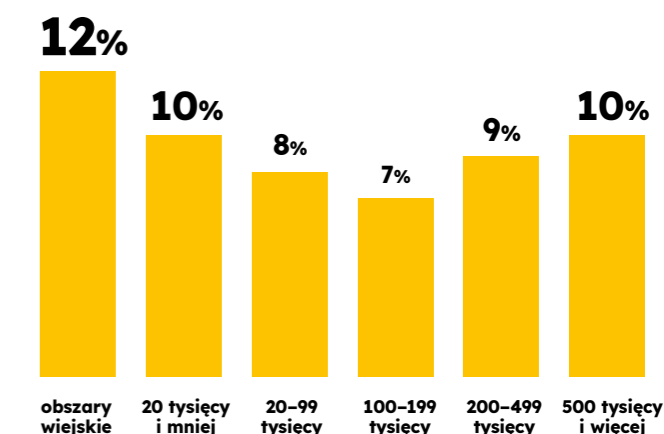
Koszty energii są szczególnie wysokie w budynkach zbudowanych przed 1980 rokiem. Na mapie 3. przedstawiony jest odsetek takich budynków w każdym województwie.

Największa skala problemu ubóstwa energetycznego występuje w gospodarstwach emerytów, rencistów i osób pobierających zasiłki. Odsetek takich gospodarstw przedstawiony jest na mapie 4.

Na ubóstwo energetyczne najbardziej narażeni są mieszkańcy wsi i małych miast (poniżej 20 tys. mieszkańców). Jest to związane z przeważającą tam zabudową jednorodzinną. Często są to stare domy o bardzo dużej powierzchni, a im większa powierzchnia budynku, tym wyższe koszty ogrzewania lub ryzyko, że budynek nie jest właściwie ogrzany i mieszkańcy nie mają zapewnionego komfortu cieplnego.

Jednak w dużych miastach (powyżej 500 tys. mieszkańców) problem też występuje – ubóstwo energetyczne dotyka aż 10% mieszkańców największych miast w Polsce. Najczęściej z tym problemem zmagają się lokatorzy starych kamienic i budynków komunalnych niepodłączonych do sieci ciepłowniczej. Nagminnym rozwiązaniem jest wówczas dogrzewanie mieszkania piecykami elektrycznymi, co znacznie zwiększa koszty ogrzewania.

Wykres 1. 12% wszystkich mieszkańców wsi jest uboga energetycznie

3.6. Skutki

Najczęstszymi skutkami ubóstwa energetycznego są: niska jakość życia, zły stan zdrowia fizycznego i psychicznego oraz zanieczyszczenie powietrza. W Polsce blisko połowa gospodarstw domowych korzysta z indywidualnych źródeł ciepła, np. pieców i kominków, w których spalany jest węgiel lub drewno. Z indywidualnych źródeł ciepła

w Polsce korzystają zarówno mieszkańcy domów jednorodzinnych, jak i mieszkań komunalnych o niewielkiej powierzchni. Z 6 mln gospodarstw domowych, które wykorzystują indywidualne źródła ciepła, ok. 600 tys. jest dotknięta problemem ubóstwa energetycznego. Brak możliwości wymiany przestarzałych pieców na węgiel i drewno powoduje, że problem ubóstwa energetycznego przyczynia się do pogorszenia jakości powietrza w Polsce. W ten sposób pośrednie skutki problemu ubóstwa energetycznego są odczuwane przez znacznie większą liczbę mieszkańców mieszkańek Polski, którzy są narażeni na negatywne skutki smogu.

Dodatkowo przestarzałe piece i instalacje elektryczne mogą zagrażać bezpieczeństwu domowników i ich sąsiadów. Z tego powodu dochodzi do coraz większej liczby pożarów w Polsce, częstsze są zatrucia czadem i wybuchy gazu. Niebezpieczne może być też korzystanie z rozwiązań doraźnych, takich jak butle gazowe czy przenośne grzejniki elektryczne. Instalacje elektryczne w starych budynkach często nie są dostosowane do intensywnego użytkowania. W takiej sytuacji korzystanie z ogrzewania elektrycznego lub wentylatorów powoduje przeciążanie sieci, a w ekstremalnym przypadku – pożary.

Wykres 2. Rodzaje ogrzewania w gospodarstwach ubogich energetycznie

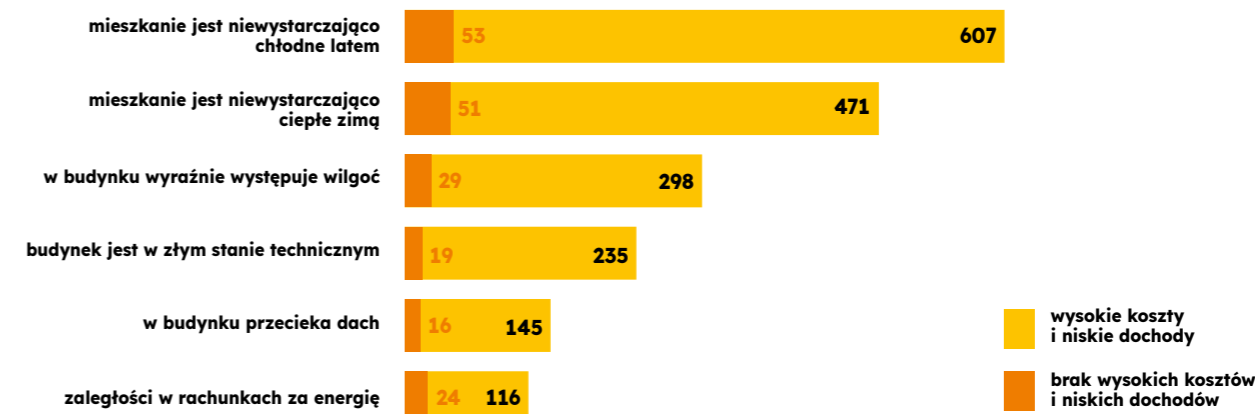
Ubóstwo energetyczne szczególnie dotyka gospodarstw domowych, które wykorzystują indywidualne źródła ciepła.

Z 6 mln takich gospodarstw około 600 tys. jest dotknięta problemem ubóstwa energetycznego.

Bezpośrednie konsekwencje ubóstwa energetycznego znacząco pogarszają zdrowie i obniżają jakość życia. Domy osób dotkniętych problemem ubóstwa energetycznego w niewielkim stopniu chronią mieszkańców przed zimnem lub upałem. W ich mieszkaniach często przecieka dach, występuje wilgoć, a drzwi i okna są nieszczelne. Zimą trudno jest ogrzać mieszkanie do komfortowej temperatury, a latem źle izolowane budynki zbyt szybko nagrzewają. Konieczność ogrzewania i chłodzenia budynku powoduje, że wydatki na ogrzewanie zimą są zastępowane opłatami za prąd wykorzystywany do chłodzenia mieszkania latem. Dlatego warunki mieszkaniowe osób dotkniętych problemem ubóstwa energetycznego są zdecydowanie gorsze niż tych, które mogą zaspokoić swoje potrzeby energetyczne.

Wykres 3. Dotknięci ubóstwem energetycznym żyją w złych warunkach

Ogrzanie mieszkania tak, żeby nie było zimne, jest szczególnie uciążliwe dla osób starszych i schorowanych. Dbanie o temperaturę w mieszkaniu ogrzewanym piecem na węgiel lub drewno wymaga czasu i wysiłku fizycznego: trzeba sprawdzać temperaturę w dzień i w nocy, czyścić piec i nosić opał. Nie każdy jest w stanie sobie z tym poradzić.

Wykres 4. Główne źródło utrzymania w gospodarstwach ubogich energetycznie

Ubóstwo energetyczne wiąże się nie tylko ze złymi warunkami mieszkaniowymi, lecz także z pogorszeniem stanu zdrowia. Zimny i zagrzybiony dom to większe ryzyko problemów z poruszaniem się (ból stawów, mięśni, reumatyzm), chorób płuc i problemów z oddychaniem (astma, niewydolność oddechowa), a także chorób serca (nadciśnienie, miażdżyca). Ogrzewanie domu piecem na węgiel i drewno dodatkowo zwiększa obciążenie płuc z powodu zapylenia i zanieczyszczenia powietrza. Ubóstwo energetyczne najbardziej obciąża zdrowie osób starszych, które mieszkają w starych i źle ocieplonych budynkach, ogrzewanym piecami na węgiel i drewno. W takiej sytuacji skumulowane są wszystkie czynniki negatywnie obciążające zdrowie.

To wszystko problemy społeczne, obok których nie sposób przejść obojętnie. Ich skala i dojmujący charakter rodzą potrzebę wdrożenia systemowych reform, nad których założeniami chcemy pracować w ramach Ogólnopolskiego panelu obywatelskiego o kosztach energii. Dlatego celem naszych spotkań jest wypracowanie propozycji rozwiązań, które przyczynią się do eliminacji lub zmniejszenia skali problemu ubóstwa energetycznego.

Jakość powietrza

Ubóstwo energetyczne ani indywidualne źródła ciepła nie są jedyną przyczyną słabej jakości powietrza w Polsce. Bardzo ważnym negatywnym czynnikiem, który znacznie pogarsza jakość powietrza i powoduje smog, są zanieczyszczenia z samochodów. Polska ma szóstą co do wielkości i jedną z najstarszych flot samochodowych w całej Europie. Dlatego rozwiązanie problemu ubóstwa energetycznego przyczyni się do poprawy jakości powietrza w Polsce, ale nie rozwiąże całkowicie problemu smogu.

Jakub Wiech

Energetyka24.com

Szkoła Doktorska Nauk Społecznych
Uniwersytetu Warszawskiego

3.7. Ubóstwo energetyczne w szerszym kontekście

– komentarz z perspektywy jesieni 2022

Odsetek osób dotkniętych ubóstwem energetycznym w Polsce może wkrótce znacząco wzrosnąć – wszystko ze względu na światowy kryzys energetyczny, który szczególnie mocno dotyka Unię Europejską.

Rozpoczęta przez Rosję (czyli głównego dostawcę surowców i paliw do UE) pełnoskalowa wojna w Ukrainie odcisnęła się poważnym piętnem na unijnej energetyce. W odpowiedzi na rosyjską agresję ceny wszystkich surowców energetycznych skoczyły do astronomicznych poziomów – a wiele wskazuje na to, że prawdziwe problemy pojawią się zimą, czyli w okresie największego zapotrzebowania na nośniki energii. Sytuację pogarsza fakt, że problemy energetyczne związane z rozpętaną przez Rosję wojną nałożyły się na szereg innych zaburzeń, wynikających z kryzysu pandemicznego i klimatycznego. Połączenie wszystkich tych okoliczności zaowocowało największym kryzysem energetycznym w historii.

Patrząc przez pryzmat doraźnej, krótkiej perspektywy, trudno dostrzec w tej sytuacji jakiegokolwiek plusy. Świat – a zwłaszcza Europa – w nadchodzących miesiącach będzie w niełatwej sytuacji gospodarczej, pełnej coraz bardziej napiętych relacji społecznych, podsycanych co jakiś czas niepokojem o losy toczącej się w Ukrainie wojny. Bogaty, zachodni świat stanie nagle przed obliczem szeregu deficytów – nawet w zakresie najbardziej podstawowych potrzeb. Zwiększy się odsetek osób ubogich, zwłaszcza ubogich energetycznie, a państwowa czy samorządowa pomoc na pewno nie obejmie wszystkich potrzebujących. Co gorsza – doraźnych recept jest niewiele; każda z nich to w zasadzie odmienianie przez przypadki słowa „oszczędzanie”.

Jednakże długofalowe skutki obecnego kryzysu mogą być zupełnie inne – bardziej pozytywne. Historia podobnych wydarzeń tego rodzaju (czyli np. załamania rynku ropy w latach 70. XX wieku) pokazuje, że potężne energetyczne wstrząsy gospodarcze zawsze przynoszą coś pożytecznego dla ludzkości. Ten obecny może zaowocować przyspieszeniem dekarbonizacji europejskiej energetyki oraz derusyfikacją sektora.

Innymi słowy mówiąc: kryzys może napędzić politykę klimatyczną i jednocześnie przeciąć energetyczne więzy łączące UE z Rosją. Unia może zatem wyjść z tej sytuacji silniejsza – jednakże żeby to się stało, trzeba wpięrcz zdać wymagający test nadchodzących zimowych miesięcy.

4. Materiały dla Panelistów i Panelistek

Żeby wziąć udział w panelu, nie trzeba być ekspertem/-ką. Niezbędną wiedzę dostarczymy Państwu w czasie spotkań oraz w materiałach informacyjnych, spora dawka wiedzy znajduje się w części edukacyjnej tego Przewodnika. Już teraz zachęcamy do zapoznania się ze:

- **stroną projektu www.naradaoenergii.pl**, w szczególności z bazą wiedzy www.naradaoenergii.pl/baza-wiedzy, w której znajdują się m.in. sprawdzone informacje, raporty dotyczące diagnozy problemu ubóstwa energetycznego, inspirujące rozwiązania, dobre praktyki czy filmy poświęcone tematyce ubóstwa energetycznego,
- **filmowym podsumowaniem i raportem z narad lokalnych o kosztach energii www.naradaoenergii.pl/narady-lokalne** (więcej o naradach lokalnych piszemy w rozdziale 1.8).

Spotkanie edukacyjne panelu (odbywające się 22-23 października) będzie nagrywane – nagranie udostępniemy na stronie www.naradaoenergii.pl.

ORGANIZATOR

PARTNER GŁÓWNY

PARTNER MERYTORYCZNY

PARTNER

RADA EKSPERTÓW

O organizatorze projektu

Organizatorem projektu „Narada obywatelska o kosztach energii”, którego częścią jest Ogólnopolski panel obywatelski o kosztach energii, jest Fundacja Stocznia.

W Fundacji Stocznia od ponad 13 lat tworzymy i wspieramy skuteczne rozwiązania dla problemów społecznych, włączamy obywateli i obywatelki w decydowanie o sprawach publicznych oraz pomagamy organizacjom i samorządom planować i realizować działania społeczne. Rozwijamy i upowszechniamy dobre praktyki, tworzymy narzędzia ułatwiające działalność społeczną, prowadzimy badania społeczne, szkolimy oraz opracowujemy materiały edukacyjne. Z efektów naszych działań korzystają m.in. seniorzy, uczniowie i nauczyciele, lokalne społeczności, aktywiści i urzędnicy samorządowi z całej Polski. Wierzymy, że najlepsze decyzje są wynikiem otwartej rozmowy. Dlatego staramy się stwarzać wszystkim możliwość udziału w dyskusjach nad ważnymi dla nich sprawami i wpływania na podejmowane decyzje. Wśród zrealizowanych przez nas działań są m.in. wystąpienia publiczne dotyczące Krajowego Planu Odbudowy, narady obywatelskie o edukacji oraz panele obywatelskie w Warszawie i Lublinie.

W projekcie bierze udział rada ekspertów: Client Earth - Prawnicy dla Ziemi, EAPN Polska, Fala Renowacji, Federacja FOSA, Federacja Konsumentów, Forum Energii, Fundacja Pole Dialogu, Instrat, Instytut Badań Strukturalnych, Instytut na Rzecz Ekorozwoju, Instytut Zielonej Gospodarki, Krajowa Agencja Poszanowania Energii S.A., Polska Zielona Sieć, Polski Alarm Smogowy, Stowarzyszenie Gmin Polska Sieć „Energie Cités”, Stowarzyszenie WIOSNA (Szlachetna Paczka), Wspólnota Robocza Związków Organizacji Socjalnych - WRZOS.

Głównym partnerem projektu jest Centrum Nauki Kopernik. Partnerem merytorycznym jest Polska Akademia Nauk. Partnerem jest Orange Polska.

Projekt wspierany jest przez European Climate Foundation.

www.stocznia.org.pl | naradaoenergii.pl

